

Carlos Martinez

Londra'da yaşayan bir aktivist, yazar ve müzisyendir. "Invent the Future" ("Geleceęi Keřfet") adlı siyasal tarih blog'unu yönetmektedir. *Başlangıcın Sonu*, sosyalist toplumların bugünü ve tarihi, Latin Amerika'daki ilerici hareketler, çok kutupluluk, dünyada emperyalizm karşıtı stratejiler ve 21. yüzyılda sosyalizmin yeniden inşası konularında çalışmalar yürüten Martinez'in ilk kitabıdır.

Eserin Özgün Adı:

*The End of the Beginning -
Lessons of the Soviet Collapse*

(Leftword Books, 2019)

Yordam Kitap: 426 • Geçmişten Geleceğe Sosyalizm Dizisi

Başlangıcın Sonu • Carlos Martinez

ISBN 978-605-172-542-0 • *eviri*: Ali Haluk İmeryüz

Kapak ve İ Tasarım: Savaş eki • *Sayfa Düzeni*: Gönül Göner

Birinci Basım: Mayıs 2022

© Presses de Sciences Po, 1997, © Yordam Kitap, 2018

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. şti. (Sertifika No: 44790)

Çatalçeřme Sokağı Gendař Han No: 19 Kat: 3 34110 Caęaloęlu - İstanbul

Tel: 0212 528 19 10 • **W:** www.yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap.com

www.facebook.com/YordamKitap • www.twitter.com/YordamKitap

www.instagram.com/yordamkitap

Baskı: Pasifik Ofset (Sertifika No: 44451)

Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1

Baha İş Merkezi A Blok Kat: 2

34310 Haramidere / İstanbul

Tel: 0212 412 17 77

BAŞLANGICIN SONU

Sovyetler'in Çöküşünden Dersler

“GEÇMİŞTEN GELECEĞE SOSYALİZM” DİZİSİ HAKKINDA

Emperyalist savaşın insanlığa korkunç acılar ve yıkımlar yaşattığı bir ortamda başarıya ulaşan 1917 Büyük Ekim Sosyalist Devrimi, Rusya’da burjuvazinin egemenliğine son verdi, işçilerin ve yoksul köylülerin iktidarını ilan etti. Tarihte bir ilki gerçekleştirerek attığı cesur adımlarla dünya emekçi sınıflarına iyimserlik ve coşku yaydı, umut aşıladı. Süregiden vahşi savaşların, her tür adaletsizliğin ve tüm bunların kaynağındaki emek sömürsününün dünya yüzünden silinebileceğine dair güçlü bir beklenti ve inanç kitleleri sarmaya başladı. 20. yüzyıl, bu büyük devrimin ve onun yarattığı politik atmosferin tetiklediği, başarılı veya başarısız mücadelelerin damgasını taşıdı.

Ne var ki, umutla başlayan yüzyıl, derin bir umutsuzlukla kapandı. SSCB ve Doğu Bloku çözülerek tarih sahnesinden çekildi. Kapitalizm, Ekim Devrimi’nin doğduğu topraklarda zaferini ilan etti.

Kimsenin kayıtsız kalamayacağı bu durumun emperyalist gerici-likte yarattığı sevinç sınırsız oldu. Onlara göre Ekim Devrimi, tarihin olağan seyri içinde bir sapmayı temsil ediyordu; sosyalizm insan doğasına aykırı totaliter bir sistemdi; SSCB’nin çözülüşüyle birlikte, tarih, olağan yatağı olan kapitalizm içinde ilerleyişini sürdürecekti!

Peki sosyalistler için bu yenilginin anlamı neydi? Nasıl değerlendirilmeli, ne gibi dersler çıkarılmalıydı?

Soruyu basitçe şöyle de sorabiliriz: İşçi sınıfı, başta Rusya’da olmak üzere 20. yüzyıl boyunca giriştiği mücadelelere, kazandığı kısmi ve dönemsel başarılarla rağmen, sonuçta neden kaybetti?

Bu konuda bugüne kadar gerek dünyada gerekse Türkiye’de önemli tartışmalar yürütüldü; geçmiş döneme ilişkin çeşitli belgeler yayımlandı. Tartışmaların derinleştirilmesi, yaşanan ve muazzam dersler içeren bu sürecin değişik yönleriyle incelenmesi

bize göre bir ihtiyaç olmaya devam ediyor. İleri işçiler, sol çevreler, sosyalizme gönül vermiş, hayatının bir döneminde sosyalizme bağlanmış insanlar, zihinlerini meşgul eden sorulara yanıt verecek kaynaklar arıyor.

Bu saptamadan yola çıkan Yordam Kitap, içinde 20. yüzyılın sosyalizm pratiğini –odağında Ekim Devrimi ve onu izleyen uygulamalar olmak üzere– değişik yönlerden ele alan, sürecin anlaşılmasına hizmet eden ve geleceğe dair perspektifler sunan kitapların yer alacağı bir dizi başlattı. “Geçmişten Geleceğe Sosyalizm” adını verdiğimiz bu dizi kapsamında, bu konuya eğilen okurların başvurmadan edemeyecekleri küçük bir kitaplık oluşturmaya çalışıyoruz.

Ağırlığı, Marksizmin metodolojisine dayanarak süreci irdeleyen düzeyli kuramsal değerlendirmeler oluşturmakla birlikte, anı, röportaj, belge türü eserler de dizide yer alıyor. Konunun ilgililerine, Marksizm çerçevesinde çok yönlü bir tartışma ve derinleşme ortamı sağlamayı hedeflediğimiz için, çok farklı sonuçlara varan eserler, bu dizi içinde yan yana geliyor. Başka bir deyişle okurlara, konu hakkında tartışılmaz doğruları açıklayan kitaplar sunmak gibi bir amaç gütmüyoruz. Tam tersine, her biri farklı perspektifle ve farklı politik duruşla yazılmış, bazıları pek çok yönden karşıt olabilecek kitapların diziyi zenginleştireceğini, tartışmacı bir nitelik katacağını ve bütünselliğin bunun üzerinden yükseleceğini düşünüyoruz.

* * *

Başlangıcın Sonu'nu da dizimizin “sorgulayıcı” ve “arayışçı” karakterine uygun yeni bir çalışma olarak okurlarımızın ilgi ve beğenisine sunuyoruz.

Yordam Kitap

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	11
Birinci Bölüm	
ASLANIN BAKIŞ AÇISI	14
İkinci Bölüm	
KUYRUKTAKİ SOSYALİZM	29
Üçüncü Bölüm	
GÜVEN AŞINMASI	57
Dördüncü Bölüm	
EMPERYALİST İSTİKRARSIZLAŞTIRMA	82
Beşinci Bölüm	
PERESTROYKA VE GLASNOST	100
Altıncı Bölüm	
İPİN UCU KAÇIYOR (1989-91)	124
Yedinci Bölüm	
KAPİTALİZME GERİ DÖNÜŞ	142
Sekizinci Bölüm	
GERİYE BAKMAK, İLERİYE YÜRÜMEK	149
KAYNAKÇA	156

GİRİŞ

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) varlığının sona erdiği 1991'in Aralık ayındaki o uğursuz günün üzerinden çeyrek yüzyılı aşkın bir süre geçmiş olsa da, Sovyetler'in çöküşüne dair bilgi ve kavrayış, tatmin edici olmaktan uzak ve tamamlanmamış olmayı sürdürüyor. Küresel işçi sınıfı, 1989-1991 arasındaki iki yıllık dönemde –sosyalizm, Berlin'den Habarovsk'a dek parçalanmaktayken– aldığı darbeler yüzünden hâlâ sendeliyor. Buna rağmen söz konusu darbelerin doğasını henüz tam olarak kavrayabilmiş değiliz.

Bu durum bir çözüme kavuşturulmalıdır. Mevcut sosyalist devletler Sovyetler Birliği'nin karşılaştığı dış baskıların aynıysa karşı karşıya; gelecekteki sosyalist devletler de bunu yaşayacak. Bugüne kadarki sosyalist deneyimler, emperyalist dünyanın müdahalesinin yanı sıra, bir dizi iç meseleyle de karşılaştı: sürekli değişen ihtiyaç ve beklentiler karşısında ekonomik büyümeyi nasıl devam ettirmeli; devrimci devinimi, devrimin ikinci, üçüncü ve dördüncü kuşakları boyunca nasıl sürdürmeli; kapitalist dünyayla barış içinde bir arada yaşamı sürdürme ihtiyacı ile devrimci enternasyonalist bir dış politikayı nasıl dengelemeli; ekonomik ve diplomatik yalıtılmışlıktan kaçınarak bilim ve teknolojideki en son küresel gelişmelerden nasıl yararlanmalı? Tıpkı zamanında SSCB'nin bu sorunlarla karşılaşması gibi, mevcut sosyalist ülkeler de bunlarla karşı karşıya.

Sovyetler'in çöküşünün ayrıntıları, bu türden sorunlara çözüm bulmaya çabalarırken elimizin altında bulunan en önemli tarihsel verileri oluşturmakta. Hareketimiz Sovyet deneyimi hakkında ne kadar çok şey öğrenebilirse, gelecekteki yenilgileri ve tarihsel geri

dönüşleri engellemeye o kadar iyi hazırlanmış olacak ve şu anda ve burada geçerli olacak bütünlüklü ve inandırıcı bir sosyalizm kavrayışını geliştirme açısından o kadar donanımlı olacağız.

Şunu söylemeye herhalde gerek yok ki, bu kitap eksiksiz yanıtlar sunma arayışında değil. SSCB'nin ortadan kalkması, tarihi, siyaseti, ekonomiyi, sosyolojiyi, felsefeyi, askerlik bilimini, sosyal psikolojiyi ve daha ötesini içeren hayli kapsamlı ve karmaşık bir konu. Benden daha fazlasını bilen başkaları var ve araştırmalarıyla daha fazlasını yaptılar. Buradaki düşünce, basit bir biçimde tarihsel bir çerçeve sunmak, bazı sorular ortaya atmak, kimi var-sayımlar ileri sürmek ve devam etmekte olan tartışmaya katkıda bulunmaktan ibarettir.

Partizanca bir bakış açısına sahip olduğum, Sovyetler Birliği'ndeki kazanımları savunduğum, küresel sınıf savaşının barikatlarında işçilerin tarafında durduğum için özür dileyecek değilim. Eğer okur, Sovyetler'in ölümüne dair zafer kutlayan antikomünist bir yaklaşım arayışındaysa, böylesi bir şeyi kolaylıkla bulabilir, ama burada değil. Bu kitabın çıkış noktası, insanlığın karşı karşıya kaldığı devasa sorunların, kapitalizmin siyasal-ekonomik yapısı içerisinde çözülemeyeceği ve sosyalizm ile komünizme doğru geçişin, hem cazip hem de gerekli olduğudur.

Böylesine karmaşık bir konuyu derli toplu bölümlere ayırmak kolay değil ve benim nihai olarak üzerinde karar kıldığım bölüm başlıkları, kronolojik ve tematik yaklaşımların pek de sık karşılaşmadığımız bir bileşimini oluşturuyor.

Birinci bölüm, Sovyet deneyiminin olumlu taraflarına ışık tutuyor ve SSCB'nin totaliter, adaletsiz ve sefalet içinde olduğuna dair yaygın bir imaj üreten McCarthy'ci propagandanın duvarlarını yıkıp geçmeyi amaçlıyor.

İkinci bölüm, son onar yıllık kesitlerde SSCB'nin karşı karşıya kaldığı ekonomik zorlukların boyutlarını ve bunları çözmek için alınan çeşitli tedbirleri tartışıyor.

Üçüncü bölüm, 1950'lerden itibaren, ideolojik açıdan sürekli kötüye gidişin ve halkın güveninin aşınmasının bir resmini çiziy-

yor; bu damla damla birikim, 1980'lerin sonuna gelindiğinde artık geri döndürülemez bir antikomünizm taşkınına ve genel bir hoşnutsuzluğa dönüşmüştür.

Dördüncü bölüm, 1970 ve 80'lerde –Ronald Reagan'ın “tam saha baskı”sı, silahlanma yarışı ve Afganistan'daki savaş üzerinde özellikle durup– ABD önderliğindeki emperyalist istikrarsızlaştırmanın ve askerî baskının yükselişe geçişini özetliyor.

Beşinci bölüm, Mihail Gorbaçov'un Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin genel sekreteri olduğu 1985 ile 1989 arası dönemi ele alıp bu çöküş dönemini tanımlar hale gelen iki kavramı, *perestroyka* ve *glasnost* düşüncelerini tartışıyor.

Altıncı bölüm, 1989 ile 1991 arası kaotik ve akıl karıştırmacı döneme doğru devam ederek Yeltsin'in yükselişini, Sovyet iktidarının istikralı bir biçimde dağılışını, sosyalist Avrupa'nın düşüşünü, 1991 Ağustos'undaki SSCB'yi kurtarma girişimlerini ve dünyanın ilk sosyalist devletinin nasıl parçalandığının ayrıntılarını ele alıyor.

Yedinci bölüm, kapitalizme geri dönüşün, hem eski Sovyetler Birliği'ndeki sıradan insanlar, hem de küresel işçi sınıfı üzerindeki etkilerinin kısa bir özetini sunuyor.

Son bölüm ise daha önce ortaya konan malzemeyi toparlayıp Sovyet deneyiminin geride kalan sosyalist ülkelerle bağıntısına dönük kimi fikirler sunuyor.

Birinci Bölüm

ASLANIN BAKIŞ AÇISI

Aslanlar kendi tarihçilerine kavuşuncaya dek, av tarihi hep avcılarını çıkaracaktır göklere.

Afrika atasözü

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ve Sovyetler'in çöküşünün ardından çeyrek yüzyılı aşkın bir süre geçti ve ana akım tarihçiler tarafından anlatılan SSCB tarihi, onun korkunç ve canice bir girişim olduğu; Sovyet sosyalizminin, özgürlük ve demokrasinin tümüyle inkârını oluşturduğu; bütün deneyimin mutlak bir başarısızlık olduğu ve apaçık antitetizini Batı'nın serbest piyasa demokrasisinin başarısında bulduğu yönündedir. Bu, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da tümüyle kabul gören ortak görüştür ve öyle baskındır ki, medyanın spot ışıkları altındaki herhangi biri bunu sorguladığında, kendisine Düz Dünya Topluluğu'nun üyesiymiş muamelesi yapılır.

Bu genelgeçer ve belirsiz peşin yargılar, çağdaş siyaset, ekonomi, tarih, felsefe ve sosyolojinin kuşkusuz en gözde izleğinin değirmenine su taşır: Komünizm, insan doğasının mutlak özülle çelişen, mantıksız ve yanlış fikirlerinde direten bir ideolojidir.

Siyasal solun kendi içinde bile, Sovyetler Birliği'nin sicilini savunmayı dert edinenlerin sayısı artık azalmış durumda. Yenilgiyi kabulleniyor ve şöyle diyoruz: "Biz hâlâ sosyalizme inanıyoruz, ama Ruslar onu yanlış anladı." Belki de *doğru sosyalizm* hiç inşa edilmedi; belki de 20. yüzyıl başındaki Rusya, ekonomik geri kalmışlığı ve engin köylü nüfusuyla, bu türden iddialı bir proje için uygun bir ortam değildi; belki de sosyalizm, Sovyet önderliğinin,

özellikle de Josef Stalin'in acımasızlığı ve görevini kötüye kullanması yüzünden yolundan saptı ve yıkıldı.

Hangi "başarısızlık" anlatısı türünü seçerseniz seçin, 31 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin varlığının neden son bulduğunu açıklamak için özel bir zorlukla karşılaşmazsınız: Başarısız bir deneyimdi ve başarısız deneyimler nihayetinde sona ermek durumundadır.

* * *

SSCB'nin önde gelen liderlerinden Yuri Andropov, 21 Aralık 1982 tarihinde Devrim'in 60. yıldönümü vesilesiyle sunduğu raporda şöyle diyordu:

Sovyetler Birliği'nin son altmış yılda kat ettiği yol, bütün bir çağa bedeldir. Tarih daha önce, geri kalmışlık, sefalet ve yıkım içindeki bir durumdan, iyiden iyiye gelişmiş kültürü ve halkın sürekli yükselen refahıyla, çağdaş büyük bir gücün görkemine doğru böylesine olağanüstü bir ilerleme kaydedilmesine hiç tanıklık etmemiştir belki de.

Gerçekte, Sovyetler'in sergilediği bu iç patlamayı anlayabilmek o kadar da kolay değildir. Sovyetler Birliği'nin kendi adına yazdığı çok sayıda dünya çapında tarihsel başarı söz konusudur. Sovyet döneminde, Sovyetler Birliği'nin farklı bölgelerindeki halklar, yaşam standartlarında daha önce benzeri görülmemiş ilerlemeler kaydetmiştir. Feodal mülkiyet ilişkileri ve geri kalmışlık silinip atılmış ve Sovyetler Birliği bir süper güç olarak ortaya çıkmıştır; dünyanın ikinci büyük ekonomisi olmuş ve bilim ile teknolojinin birçok dalında en üst düzeyde yer almıştır. Rusya tarihinde ilk kez açlık ve kıtlık felaketinin üstesinden gelinmiştir.

Avrupa faşizmi, büyük ölçüde Sovyet halkının çabaları, fedakârlıkları, kahramanlığı ve yaratıcı dehasıyla mağlup edilmiştir. Sovyet halkı, dünyanın ilk kapsamlı refah devletini inşa etmiş ve bunun tadını çıkarmıştır. Çalışabilecek durumdaki ve çalışma istediği duyan hiç kimse işsiz kalmamıştır. Eğitim ve sağlık, herkeşe ve parasız olarak sağlanmıştır. Konutlar genelde sıkış tıksı olsa

da, bunlar herkese ve ucuza sunulmuştur. Tarihte ilk kez, işçi sınıfının siyasal ve kültürel egemenliği kurulmuştur: Hükümet güvenirliliğini, varlıklılara değil, kitlelere verdiği iyi hizmet temeline dayandırmıştır. Dünyanın dört bir yanındaki kurtuluş hareketleri, Sovyet halkının yardımı sayesinde, sömürgeciliğin ve emperyalizmin zincirlerini koparabilmiştir.

Michael Parenti, *Kara Gömlekliler ve Kızıklar* adlı kitabında ana akım tarihçilerin saplantılı antikomünizmiyle dalga geçerken şöyle yazar:

“Sosyalizm işlemiyor” demek, işlediği gerçeğini görmezden gelmektir. Devrimci komünizm, Doğu Avrupa’da, Rusya’da, Çin’de, Moğolistan’da, Kuzey Kore’de ve Küba’da geniş halk kitlelerine, feodal beylerin, askerî erkânın, yabancı sömürgecilerin ve Batılı kapitalistlerin egemenliği altındayken tahammül ettikleri o sefil hayattan çok daha iyi bir yaşam sundu. Bunun nihai sonucu, yüz milyonlarca insanın yaşam koşullarında, tarihte daha önce eşine rastlanmadık ve o zamandan beri de rastlanmayan ölçekte müthiş bir iyileşme oldu. ... Devlet sosyalizmi, ümitsiz derecede yoksul ülkeleri, herkesin gıda, giyim ve barınma imkânı bulabildiği, yaşlı insanların güvenli bir emekliliğe kavuştuğu, bütün çocukların (ve birçok yetişkinin) okula gittiği ve kimsenin tıbbi bakımdan yoksun kalmadığı çağdaşlaşmış toplumlara dönüştürdü.

Uygulamaya konan sosyalizm, insanlığın en kötü sorunlarının birçoğunu nihayet çözüme kavuşturdu; bunlar kapitalimin çözememiş olduğu (ve *hâlen* de çözemediği) sorunlardır. Sovyetler Birliği Komünist Partisi’nin önde gelen teorisyenlerinden Boris Ponomarev şöyle yazmıştı:

Sosyalizm, kapitalist dünyanın en kötü ve baş edilemez toplumsal sorunu olan işsizlik sorununu temelli sonlandırmıştır. Sosyalist topluluğun ülkeleri, bütün bir nüfusa uzanan geniş kapsamlı sosyal güvence programlarını devreye sokmuş, ücretsiz sağlık ve eğitim hizmeti sağlamış; barınmayı, herkesin yararlanabileceği birçok ekonomik hak ve toplumsal destekle birlikte garantiye almıştır. Sosyalizm, maddi ve kültürel olanakların eşitçe dağıtımını güven-

ceye almıştır. ... Kadınlara ve gençlere düşük ücret ödenmesine son vermiştir.

Çok sayıda çağdaş kapitalist toplumun da sosyal yardım sistemi, yaygın eğitim ve bir dereceye kadar cinsiyet eşitliği sağladığı düşünüldüğünde, sosyalist ülkeler tarafından döşenen bu yola ne kadar teşekkür edilse azdır. Bruni de la Motte ve John Green, "Egemenliğini sürdüren kurulu düzenlerin, kendi ülkelerinde sosyalist devrimlerden korktuğuna ve sadece işçi sınıfının koşullarını iyileştirerek ve işyerlerinde daha çok hak tanıyarak, daha büyük devrimci taleplerin önüne geçebileceklerini kavradığına"na dikkat çekmektedir. Kuşkusuz, işçiler bu haklar için mücadele etmişlerdir, ancak sosyalist dünyada etki alanı geniş bir sosyal hak ve güvence sisteminin bulunması, onların pazarlık gücünü de önemli ölçüde artırmıştır. Avrupa sosyalizminin yıkılışından sonra bu hakların acımasız bir saldırının hedefi haline gelmesi rastlantı değildir.

* * *

Sovyetler Birliği'nin başarılarını değerlendirirken, ne derece düşük bir seviyeden yola koyulduğunu göz önünde bulundurmak önemlidir. Devrim öncesi Rusya'yı niteleyen özellikler, geniş çaplı açlık, şiddetli bir otoriter rejim, korkunç düzeyde eşitsizlik, her yere nüfuz etmiş bir ırkçılık, bütün suçu Yahudilere yükleyen bir anti-semitizm ve acımasız sömürüdür. İşçi ve köylüler, temel eğitim alma hakkından bile yoksundu. Müflis durumdaki çarlık rejimi (ve dahası, Şubat 1917 devriminden sonra kurulan geçici hükümet), sömürgeci yayılma uğruna, milyonlarca sıradan insanın hayatının feda edilmesini hiçe saymıştır.

Batı akademisindeki eğilim, Sovyet işçilerinin payına düşeni, 21. yüzyıl Kuzey Amerikasındaki orta sınıfla karşılaştırmak yönündedir. Çarlık Rusyası'nın koşulları, çok daha anlamlı bir referans çerçevesi sunmaktadır. Tıpkı David M. Kotz ve Fred Weir'in işaret ettiği gibi;

Rus ekonomisi, 1917 senesinde, büyük güçlerin dinamik kapitalizminin bir hayli gerisindeydi. Rus Devrimi'nden 60 yıl sonra, 1980

senesinde ise Sovyetler Birliği iki kutuplu dünyanın bir kutbu idi. 265 milyon nüfuslu, kentli ve sanayileşmiş bir ülkeye dönüşmüştü. Ortalama yaşam süresi, kalori alımı ve okuryazarlık gibi ölçütlerde gelişmiş ülkelerin saflarına katılmıştı. Dünyanın dört bir yanındaki birçok ülkeye iktisadi ve askerî yardımda bulunuyordu. Bilim ve teknolojinin pek çok alanında liderdi. İlk uzay uydusunu fırlatmıştı. Sıradan kabul edilen birçok alanda, örneğin özel kimi metal ürünlerinde, demiryollarına dikişsiz kaynak yapan seyyar makinelerde, göz cerrahisi donanımında, vb. dünya lideriydi. Sahne sanatçıları ve sporcuları dünyanın en iyileri arasındaydı. Varşova Paktı'ndaki müttefikleriyle birlikte, ABD önderliğindeki NATO ittifakı ile aynı askerî güce sahipti.

* * *

Sovyetler Birliği, işçi sınıfının ve ezilen halkın taleplerini açık bir biçimde temsil eden ilk devletti. Lenin 1917 senesinde devrimin önemini şu sözlerle dile getirmişti: “Her şeyden önce, içinde burjuvazinin herhangi bir şekilde pay sahibi olmayacağı bir Sovyet hükümetine, kendi iktidar organımıza kavuşacağız. Ezilen kitleler kendileri bir iktidar yaratacak. Eski devlet aygıtı temelinden yıkılacak ve yeni bir yönetim aygıtı, Sovyet örgütlenmeleri biçiminde kurulacak.”

En temel düzeyde bakıldığında, ekonomik büyümenin faydaları, sermayedar bir sınıfa değil de sıradan halka yönlendirildi. Savaş sonrası dönemde ABD’de, Batı Avrupa’da ve Japonya’da kayda değer bir GSYİH büyümesi yaşansa da, açıkça görülebileceği gibi, bunun karşılığı giderek genişleyen eşitsizlik olmuştur. Zenginler çok daha zengin hale gelirken, yoksulların yaşam şartları çok az ilerlemiştir. Albert Szymanski’ye (1984) göre, “Bütünüyle bakıldığında, 1940-1980 döneminde Sovyet fabrika işçileri ile büro çalışanlarının reel ücretleri 3.7 katlık bir artış göstermiştir. Buna karşılık, bütün ABD çalışanlarının reel ücretlerinin 1970’ler boyunca ve 1980’lerin ilk döneminde yılda aşağı yukarı % 1 oranında düştüğü görülür.” Ayrıca, Sovyetler Birliği’nde temel gıda ürünleri, barınma ve ula-

şimda büyük oranda maddi destek sağlanmıştı. Barınma, ulaşım ve ilaçta taban maliyetleri, *aile gelirinin yaklaşık %15'i* olacak şekilde ayarlanmıştır, *ABD'de ise bu oran %50'dir*. Eğitim, *bütün seviyelerde* –anaokulundan yüksek lisansa dek– *ücretsizdi*.

Sovyetler Birliği kapitalist ülkelerle karşılaştırılmayacak düzeyde daha eşitlikçiydi. Parenti'nin belirttiği gibi, “Sovyetler Birliği’nde en yüksek ile en düşük kazancı elde edenler arasındaki gelir farkı 5’e 1 civarındaydı. Amerika Birleşik Devletleri’nde, tepedeki mültimilyarderler ile çalışan yoksullar arasındaki yıllık gelir farkı ise 10,000’e 1 düzeyindedir.”

İşsizliği sonlandırmak çok önemli bir atılımdı. Bireyin üretken istihdama katılma hakkı, 1948’de Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi tarafından kabul edilmiştir; ama gelin görün ki, ücretler üzerinde aşağı doğru basınç uygulamak için bir işsiz emekçiler havuzunun (Marx’ın deyişiyle “yedek sanayi ordusu”nun) varlığını dayatan kapitalizmin egemenliği altında, bu türden bir hakkı garanti altına almak neredeyse imkânsızdır. Buna karşılık, emeğin ürünlerine sermaye sınıfı tarafından el konması yerine bunların halka üleştirildiği sosyalist bir sistemde, işsizliğin mevcudiyeti, kaynakların korkunç bir israfıdır. Böylece Sovyetler Birliği, uzun dönemli işsizliği ortadan kaldıran ilk modern sanayi ekonomisi olmuştur. Bunun halkın refahı üzerindeki sonuçları muazzamdır; ne de olsa işsizlik, geniş ölçüde, kapitalist dünyanın bir numaralı sosyo-ekonomik sorunu olarak kabul edilmektedir.

Hewlett Johnson, 1930’lu yıllarda SSCB’ye yaptığı çok sayıda geziye dayanarak kaleme aldığı klasik çalışması *Dünyanın Sosyalist Altında Biri*’nde (1939) tam istihdamın ve refah devletinin toplumsal etkileri konusunda şunları yazmıştı:

Sovyetler Birliği’nin geniş çaplı manevi başarıları, büyük oranda korkunun ortadan kaldırılmasına bağlıdır. Kapitalist bir ülkede korku işçilerin hiç aklından çıkmaz. İşten çıkarılma korkusu, kapının hemen önünde duran bin kadar işsiz adamın işini elinden kalmaya can atmasının verdiği korku, bir insanın ruhunu yaralar ve itaatkârlığı besler. İşsiz kalma korkusu, ekonomik kriz korkusu,

ticari çöküntü korkusu, hastalık korkusu, yoksulluk içinde bir yaşlılık korkusu işçinin zihninde ezici bir ağırlık oluşturur. Onunla felaket arasında, sadece birkaç haftalık ücreti durur. Elinde bir kenara ayırdığı bir şeyler yoktur.

Sovyetler Birliği'ne giden bir ziyaretçiyi işte en kuvvetli biçimde bu korkunun yokluğu çarpar. ... Bir çocuk doğduğunda onun bakımıyla ilgili korkular Sovyet ana babaların belini bükmez. Doktor masraflarından, okul ücretlerinden ya da üniversite ücretlerinden korkmak diye bir şey yoktur. Az çalışma ya da fazla çalışma korkusu yoktur. Kimsenin işsiz olmadığı bir ülkede ücretlerin düşürülmesi korkusu da yoktur. ... Bir işe gereksinim duyulduğu müddetçe, iş herkese açıktır. Sovyetler Birliği'nde işçilere talep vardır ve ücretler yükselir.

Rusya'nın zengin müzik, edebiyat ve tiyatro geleneği, Sovyetler Birliği'nin her yöresindeki bol ve bereketli folklor gelenekleriyle birleşerek kucaklayıcı, erişimi kolay, yenilikçi ve gurur verici bir kültür üretmiştir. En önemlisi, kültürel yaşam, zenginlere ya da entelektüellere tanınmış bir ayrıcalık değildi; kitlelerin kolektif mülkiyetindeydi. Keeran ve Kenny'nin (2004) belirttiği gibi,

UNESCO'nun raporlarında ortaya konduğu üzere Sovyet yurttaşları, dünyadaki diğer insanlardan daha fazla kitap okumakta, daha çok film izlemektedir. Müzeleri ziyaret eden insanların sayısı, her yıl, toplam nüfusun yaklaşık yarısına ulaşırken, tiyatrolara, konserlere ve diğer sahne gösterilerine giden insanların sayısı toplam nüfusu aşmaktadır. Hükümet, en geri kalmış bölgelerdeki okuryazarlığı ve hayat standartlarını yükseltmek ve Sovyetler Birliği'ni oluşturan yüzü aşkın ulusal topluluğun kendini kültürel olarak ifade etmesini teşvik etmek için kararlı ve planlı bir çaba içerisindeydi. Örneğin Kırgızistan'da, 1917 senesinde her beş yüz kişiden sadece biri okuma yazma biliyordu, elli yıl sonra ise hemen herkes okuyup yazabilmekteydi.

Sosyalist dünyanın tamamında, insanlar eğitime ve onunla birlikte gelen fırsatlara ulaşmış durumdaydı. Üstelik, toplumsal açıdan üretken emeğe dâhil olmuşlardı; yaptıkları işler, ülkele-

rinin ve toplumun refahına katkı sağlamaktaydı. Kapitalist toplumda ise bunun aksine, birçok iş, sadece değişim değeri (kâr) üretimine katkı sağlamakta, sıradan insanların yaşam kalitesine çok az katkıda bulunurken israfa (örneğin silah üretimine) hizmet etmektedir.

* * *

Sovyet hükümeti, Çar imparatorluğunun acımasız sömürgeciliğinden koparak, onlarca ulusu ve etnik yapıyı, karşılıklı saygı ve hoşgörü temelinde, çokuluslu bir devlette bir araya getirmeyi başarmıştır. Lenin'in sözleriyle "Bütün uluslar için tam bir hak eşitliği, ulusların kendi kaderlerini tayin hakkı; bütün uluslardan işçilerin birliği" 20. yüzyılın ilk döneminde, *nerede olursa olsun* hayli ileri bir slogandı, ama bu durum, "uluslar hapishanesi" konumundaki Rusya için özellikle geçerliydi.

Sovyetler Birliği'nde ulusal sorunun çözümü tarihsel bir başarıdır. Sovyet yaklaşımının kökeninde, Marx'ın 1870 senesinde Bakunin'e yazdığı bir nottaki ünlü ilke yer almaktadır: "*Bir başka ulusu ezen herhangi bir ulus, kendi zincirlerini yaratır.*" Birbirinden farklı dinleri, etnik yapıları, tarihleri ve gelenekleriyle farklı uluslar, Rus şovenizmini ve çarlık rejimi altında yüzyıllar boyunca inşa edilen hegemonyayı alt etmek için etkin bir şekilde çalışan çokuluslu bir devlette bir araya getirilmişti. Azerbaycan ve Gürcistan gibi –İpek Yolu'nun bu canlı merkezleri, Rusya İmparatorluğu'nun bir parçası olarak zorbalık idaresinin ve içine zorla itildikleri geri kalmışlığın acısını çekmişlerdi– eski zamanların gururlu ulusları, hayat standartlarında, eğitim seviyesinde, kültürel olanaklara erişimde ve benzeri alanlarda kaydettikleri olağanüstü ilerlemelere dayanan bir süreçte, sosyalist bir birlik içinde eşit oyuncular haline geldiler. Mısırlı Marksist iktisatçı Samir Amin, bu konuda şöyle yazmıştır:

Sovyet sistemi ... geniş topraklar üzerinde kurulmuş bu cumhuriyetlere, bölgelere ve özerk bölgelere –çarlık hükümeti tarafından aşağı görülen– kültürlerini ve dillerini ifade etme hakkını vermiş-

tir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Avustralya bunu kendi yerli halklarına asla uygulamamıştır ve bugün için de uygulamaya kesinlikle hazır değildir. Sovyet hükümeti daha fazlasını da yapmıştır: Birliğin varlıklı bölgelerinden (Batı Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya ve daha sonra Baltık ülkeleri) güney ve doğunun gelişmekte olan bölgelerine sermaye transfer eden bir sistem kurmuştur. Birliğin bütün toprakları boyunca ücret sistemini ve sosyal hakları standart hale getirmiştir; hiç kuşkusuz, Batılı güçlerin sömürgelelerinde asla yapmadıkları bir şeydir bu. Başka bir deyişle, Sovyetler, günümüzün sözde yardımsever ülkelerinin düzmece kalkınma yardımları ile tam bir karşıtlık oluşturacak şekilde, sahici bir kalkınma yardımının gerçekleşmesini sağlamıştır.

Rus imparatorluğunun Orta Asya ve Kafkas bölgelerindeki radikal hareketler Sovyet iktidarını bir kez kurduklarında, bu yeni rejimler derhal Rus hâkimiyetinin kalıtını ortadan kaldırma işine soyunmuş, bunu yaparken toprakların radikal bir dağıtımına gitmiş ve Rus yerleşimcilerin kontrolündeki arazileri yerel köylülere bırakmıştır. Szymanski'nin belirttiği üzere, bu durum “halkın yaşamında geniş çaplı ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerle” birlikte yaşanmıştır; bunlar arasında, “kitlesele okuryazarlık kampanyaları, herkese eğitim, tarımda modernizasyon, sanayileşme, temel sağlık ve sosyal refah hizmetlerinin sağlanması” sayılabilir.

SSCB'nin doğu cumhuriyetleri, ekonomik ve kültürel ilerleme bakımından, bütün nüfus tarafından paylaşılan, daha önce eş benzeri görülmemiş bir dönem yaşamışlardır. 1917 öncesinde, Rus imparatorluğunun baskısı altındaki Orta Asya cumhuriyetlerinde okuryazarlık oranı yüzde 4 ile yüzde 16 arasında bir değişim göstermektedir. SSCB'nin doğuşundan otuz yıl kadar sonra ise okuryazarlık, bütün Birlik topraklarında hemen hemen genel bir olgu haline gelmiştir. Bunu, bugün bile okuryazarlık oranı sadece yüzde 74 düzeyinde olan kapitalist Hindistan'la ya da daha uygun bir örnek olarak, (Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'la ortak sınırları ve önemli bir kültürel mirası paylaşan) Afganistan'la karşılaştırabilirsiniz. Dünyanın en düşük okuryazarlık oranına sa-

hip ülkeleri arasında yer alan Afganistan'da bu oran bugün yüzde 31'dir (kadınlar için yüzde 17).

* * *

Sovyet halkı, ırkçılığın olmadığı bir toplum inşa etmeye kalkıştı. Nasıl ki, “ırkçılık olmadan kapitalizm olmaz” (Malcolm X) deniyorsa, Sovyetler Birliği “ırkçılık *varken* sosyalizm olamaz” öncülüne dayanarak inşa edildi. Bu konuda Anayasa çok açıklı: “Yurttaşların haklarının, ırklarına ya da milliyetlerine bağlı olarak, doğrudan veya dolaylı herhangi bir biçimde kısıtlanması ya da tersine, aynı bağ nedeniyle doğrudan veya dolaylı herhangi bir biçimde ayrıcalık sağlanması ve ayrıca, ırksal ya da ulusal nedenle dışlanmanın, nefretin yahut aşağılanmanın savunulması yasayla cezalandırılır.” Bu bağlamda yaşanan en somut farklılık, Yahudi halkının devrim öncesinde ve sonrasında gördüğü muameledir. Çarlık döneminde Yahudilere, devlet destekli katliamları da kapsayan, şiddet ve dehşet dolu bir anti-semitizmle baskı uygulanıyordu. Rusya, –Nazizmin dehşet dolu yükselişine yol veren– Avrupa’da Yahudilerin uzun yıllar boyu günah keçisi olarak gösterilmesinin merkezi olmuştu. Szymanski bunu şöyle belirtmiştir: “Yahudiler, erişebildikleri konumlardan sistematik bir biçimde uzaklaştırılmış ve birçoğu 1917 Devrimi öncesindeki kuşağın uğradığı ayrımcılık ve katliamlar nedeniyle ülkeden sürülürken, bu nüfusun geniş bir kesimi ABD’ye yerleşmiştir.”

Devrimden sonra, Yahudi karıştılığını dile getirmek ceza gerektiren bir suç haline gelmiştir. Gerçekten de bakıldığında, “Yahudi işçiler ve aydınlar Rus İmparatorluğu’ndaki devrimci hareket içerisinde fazlasıyla etkindiler. 1922 yılında Komünist Parti üyeleri arasında Yahudilerin oranı yüzde 5.2 idi (nüfus içindeki oranlarının beş katı kadar).”

Sovyet gazeteleri, aynı zamanda, ABD’deki siyah halkın içinde bulunduğu kötü koşullara büyük bir ilgiyle eğilmiştir. Bilinen çok sayıda Afrika kökenli Amerikalı, Sovyetler Birliği’ni ziyaret etmiş ve burada kendilerine doğdukları ülkeden çok daha iyi dav-